

Ірына ГРАДОЎКІНА,
загадчык навукова-даследчага аддзела бібліяграфіі
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

АЛЯКСЕЙ САПУНОЎ У ІНФАРМАЦЫЙНЫХ РЭСУРСАХ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭкі БЕЛАРУСІ

Мінулы, 2021 год у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі прайшоў пад знакам такой славутай асобы, як Аляксей Парфенавіч Сапуноў (1851-1924), вядомы гісторык, архівіст, археограф, краязнаўца, грамадскі дзеяч. Адбыўся цыкл навуковых і асветніцкіх мерапрыемстваў да 170-годдзя з дня яго нараджэння, частка з якіх была прысвечана адначасова і 100-гадоваму юбілею галоўнай бібліятэкі краіны [1]. Сярод імпрэз – выстава “Руплівец беларускай даўніны” ў Музеі кнігі, круглы стол “Аляксей Сапуноў: спадчына збіральніка віцебскай даўніны”, адкрытая лекцыя прафесара В. Цяпловай “Аляксей Сапуноў – царкоўны гісторык” і інш. Святкаванне юбілею знакамитага навукоўца ў краіне працягваецца і сёлета, паколькі існуюць розначытанні ў даце яго нараджэння. Гэта зручная нагода, каб яшчэ раз, напярэдадні стагоддзя НББ, згадаць асобу, з якой бібліятэку звязваюць трывалыя стасункі.

Постаць Аляксея Сапунова, безумоўна, займае асаблівае месца ў айчынным навучы і культуры. Яго ўклад у вывучэнне Віцебшчыны цяжка пераацаніць: вельмі мала такіх тэм па гісторыі краю, якія б ён не асвятліў у сваіх працах. У фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі за-

хоўваецца найбольш поўная ў краіне калекцыя твораў вучонага, а таксама частка яго асабістага кнігазбору, якая была набыта ў 1923 г. пры непасрэдным удзеле дырэктара тагачаснай Беларускай дзяржаўнай і ўніверсітэцкай бібліятэкі І. Сіманоўскага [2]. Асаблівую каштоўнасць уяўляюць кнігі з аўтографамі, экслібрысамі, дарчымі надпісамі А. Сапунова.

Лічбавыя копіі выданняў (як з фондаў Нацыянальнай бібліятэкі, так і атрыманыя з іншых устаноў) размешчаны ў электроннай бібліятэцы, у тым ліку ў межах тэматычнай калекцыі “Крыніцы па гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст.”. У анлайн-энцыклапедыі “Беларусь у асобах і падзеях” пададзена біяграфічная інфармацыя, дапоўненая паўнатэкставымі, бібліяграфічнымі, выяўленчымі і іншымі матэрыяламі. Звесткі пра шэраг дакументаў (творы А. Сапунова і публікацыі пра яго), якія адсутнічаюць у фондах НББ, можна знайсці ў электронным інфармацыйным рэсурсе (ЭІР) “Нацыянальная бібліяграфія Беларусі”.

Акрамя дзейнасці па фарміраванні буйных ЭІР, у апошні час у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі склалася практыка рэалізацыі асобных

мультымедыйных праектаў – своеасаблівых інфармацыйных комплексаў, прысвечаных гісторыі беларускіх гарадоў, дзейнасці знакамітых асоб, устаноў навукі, адукацыі, культуры, іх навуковай і асветніцкай спадчыне і г. д. Карыстальнік такога рэсурсу атрымлівае адзіную кропку доступу як да электронных вобразаў аўтэнтычных дакументаў, так і да вынікаў навуковага асэнсавання тэмы, аналітыка-сінтэтычнай апрацоўкі інфармацыі. Пры рэалізацыі падобных праектаў выкарыстоўваецца комплексны падыход: не толькі праводзіцца збор бібліяграфічнай інфармацыі і алічбоўка выданняў, але і рыхтуюцца разнастайныя матэрыялы (навуковыя артыкулы, біяграфічныя даведкі, хронікі падзей і інш.), падбіраецца ілюстрацыйнае, гукавое абрамленне, каб стварыць “атмасферу” часу [3].

Адзін з такіх рэсурсаў быў прысвечаны памятным кніжкам беларускіх губерняў – штогадовым афіцыйным выданням губернскіх статыстычных камітэтаў (ГСК). Разам з іншымі мясцовымі выданнямі памятных кніжкі ўяўляюць для гісторыкаў і краязнаўцаў асаблівую каштоўнасць, бо дазваляюць ва ўсіх падрабязнасцях узнавіць карціну паўсядзённага жыцця губерні, асобных населеных пунктаў і мясцовасцяў, атрымаць звесткі пра склад і заняткі жыхароў, стан прыроды, эканомікі, культуры, побыту за значны храналагічны перыяд (сярэдня XIX ст. – 1917 г.). Выдадзеныя невялікімі тыражамі, губернскія памятных кніжкі з самага выхаду ў свет станавіліся бібліяграфічнай рэдкасцю.

Вынікам рэалізаванага ў НББ на працягу 2011–2014 гг. навукова-выдавецкага праекта стала стварэнне поўных лічбавых калекцый памятных кніжак беларускіх губерняў з фондаў айчынных і замежных бібліятэк. Разам з разнастайнымі суправаджальнымі матэрыяламі яны знайшлі адлюстраванне ў адпаведных мультымедыйных выданнях. Гэтыя кампакт-дыскі створаны па ўсіх пяці губернях, што маюць дачыненне да беларускай гісторыі, быў здзейснены шэраг перавыданняў [4].

У рабоце над падрыхтоўкай памятных кніжак Віцебскай губерні Аляксей Сапуноў браў самы актыўны ўдзел. Ён не раз абіраўся правадзейным членам Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта, на працягу даволі доўгага часу (1901–1907, 1913–1917) выконваў абавязкі сакратара ГСК і ў істотнай ступені вызначаў выдавецкую палітыку камітэта. У выпуску памятнай кніжкі на 1881 г. упершыню быў змешчаны яго артыкул “Исторические сведения о витебских замках”. У наступныя гады на старонках віцебскіх памятных кніжак былі надрукаваны працы Сапунова “Несколько слов о еврейском населении г. Витебска”, “Исторический и статистический очерк Витебской губернии”, “Исторические судьбы края, известного под именем польских инфлянт”, “Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии” (у 1903 г. выйшла таксама асобная кніга), “Исторический очерк 50-летия Витебского губернского статистического комитета” і інш. Дзейнасць А. Сапунова ў справе стварэння каштоўнай крыніцы гістарычнай і краязнаўчай інфармацыі адлюстравана ў электронным выданні “Памятные книжки Витебской губернии (1861–1914)” (Мінск: НББ, 2011; 2014, 2-е выд.) [5].

Як вядома, Аляксей Парфенавіч быў ганаровым і правадзейным членам іншых навуковых, культурных, грамадскіх таварыстваў і ўстаноў. Адна з такіх арганізацый, з дзейнасцю якой вучоны быў звязаны непасрэдным чынам, – Віцебская вучоная архіўная камісія (ВВАК), якая існавала на працягу 1909–1919 гг. У яе абавязкі ўваходзілі ахова помнікаў гісторыі і культуры, што знаходзіліся на тэрыторыі губерні, збіранне прадметаў даўніны, даследаванне і папулярызацыя гісторыі роднага краю, выданне ўласных “прац”, апісанняў архіваў, правядзенне археалагічных даследаванняў і раскопак і г. д. ВВАК падтрымлівала сувязі з вялікай колькасцю навуковых арганізацый Расійскай імперыі і іншых краін. Нягледзячы на кароткі перыяд існавання, адсутнасць належнай матэрыяльнай базы, камісія стала навуковым, культурным, адукацыйным цэнтрам, вакол якога групавалася мясцовая інтэлігенцыя.

Аляксей Сапуноў быў адным з ініцыятараў стварэння камісіі. Пацверджанне гэтага факта знаходзім у справаздачы ВВАК за першы год яе існавання: “Мысль об учреждении в г. Витебске ученого общества с целью изучения истории и древностей Витебской губернии возникла много ранее 1909 года среди известных по изучению местного края лиц, во главе которых стоял крупный местный ученый Алексей Парфенович Сапунов” [6, с. 1]. Па ініцыятыве камісіі адкрылі Віцебскі настаўніцкі інстытут, а ў 1911 г. – Віцебскае аддзяленне Маскоўскага археалагічнага інстытута. З 1913 г. Сапунова прызначылі прафесарам апошняга, ён чытаў там курс “Помнікі даўніны і іх ахова”. Удзел вучонага ў рабоце ВВАК падрабязна разглядаецца ў мультымедыйным выданні НББ “Деятельность Витебской ученой архивной комиссии (1909–1919): документы и материалы” (2017), падрыхтаваным у межах навукова-даследчай работы “Виртуальная реконструкция документаў і матэрыялаў па рэгіянальнай гісторыі Беларусі” [7].

У ходзе праекта праводзіліся вывучэнне гістарычных крыніц, а таксама збор электронных копіяў дакументаў і матэрыялаў. Гэта дазволіла назапасіць шмат крыніц пра дзейнасць

ВВАК, ажыццявіць іх комплекснае навуковае даследаванне (у крыніцазнаўчым, персанальным і іншых аспектах) і зрабіць даступнымі шырокаму колу карыстальнікаў. Даследаванні здзяйсняліся ў плённым супрацоўніцтве з шэрагам арганізацый і асоб (Віцебская абласная бібліятэка, Віцебскі абласны краязнаўчы музей, гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, віцебскія краязнаўцы-аматары).

Першы раздзел выдання – “Основные вехи Витебской ученой архивной комиссии”. На падставе розных дакументаў складзена падрабязная хроніка падзей гісторыі ВВАК, у т. л. адлюстраваны ўдзел А. Сапунова ў яе працы. Тут прыводзяцца звесткі пра ролю вучонага ў заснаванні камісіі, згадваюцца іншыя факты з яго біяграфіі. Так, напрыклад, змешчаны звесткі пра тое, што ў 1909 г. пры ВВАК пачала стварацца бібліятэка – гэта быў трэці па велічыні кнігазбор дарэвалюцыйнага Віцебска. Частку кніг для бібліятэкі перадалі са сваіх збораў члены камісіі, сярод іх быў і Аляксей Парфенавіч. У 1910 г. вучоны перадаў музею ВВАК вітрыну з прадметамі, знойдзенымі ім пры раскопках Люцынскага могілніка, 26 верасня 1910 г. на адным з пасяджэнняў камісіі прачытаў даклад “Белоруссия и белорусы”.

Асобнае месца ў выданні займае раздзел персаналій. Як вядома, персанальны склад ВВАК быў вельмі значны: некалькі соцень прозвішчаў, сярод якіх – вядомыя навукоўцы, краязнаўцы, грамадскія, ваенныя, рэлігійныя дзеячы, калекцыянеры і інш. А. Сапуноў, нягледзячы на тое, што з 1907 г. як дэпутат Дзяржаўнай думы жыў у Санкт-Пецярбургу, браў актыўны ўдзел у працы ВВАК, прысутнічаў на пасяджэннях, выступаў з дакладамі. Быў ганаровым членам ВВАК, удзельнічаў таксама ў рабоце Асобай камісіі для разбору і прывядзення ў вядомасць архіўных спраў губернскага праўлення, з 1913 да 1917 г. займаў пасаду таварыша старшыні. Доўгі час лічылася, што ў гісторыі ВВАК былі тры старшыні (В. Арсеннеў, У. Кадыгробаў і К. Ціхаміраў). Паводле архіўнага дакумента з фондаў Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі (праякол агульнага сходу ВВАК ад 29 лістапада 1918 г.), які выявіў вядомы даследчык М. Шумейка, Сапуноў быў абраны чарговым (чацвёртым) старшынёй камісіі. Праўда, на гэтай пасадзе ён прабыў нядоўгі час: неўзабаве ВВАК спыніла сваё існаванне. У электронным выданні змешчаны біяграфічныя матэрыялы пра А. Сапунова, звесткі пра публікацыі аб яго жыцці і дзейнасці, шэраг паўнатэкставых матэрыялаў.

Для мультымедыйнага выдання падрыхтаваны бібліяграфічны паказальнік, у якім адлюстроўваюцца як самі выданні Віцебскай вучонай ар-

хіўнай камісіі, так і публікацыі яе супрацоўнікаў, а таксама работы, прысвечаныя дзейнасці ВВАК. Значная частка бібліяграфічных запісаў дапоўнена спасылкамі на лічбавыя копіі дакументаў. Як вядома, ВВАК выдавала працы па гісторыі, геаграфіі, этнаграфіі, археалогіі Віцебшчыны, былі выдадзены “Труды Витебской ученой архивной комиссии” (1910), тры выпускі зборніка “Полоцко-Витебская старина” (1911–1916). У падрыхтоўцы гэтых выданняў А. Сапуноў браў непасрэдны ўдзел. На кампакт-дыску змешчаны бібліяграфічныя звесткі і копіі такіх прац вучонага, як “Белоруссия и белорусы”, “Исторический очерк Витебской Белоруссии”, “Чей прах покоится в нише Полоцкого Софийского собора?”, «“Чертеж” гор. Витебска 1664 года», “Сказания исландских или скандинавских саг о Полоцке, князьях полоцких и р. Западной Двине”, надрукаваных як у зборніках ВВАК, так і ў выглядзе асобных адбіткаў.

У некаторых запісаных на кампакт-дыску архіўных дакументах, арыгіналы якіх захоўваюцца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі, таксама сустракаецца прозвішча А. Сапунова. Тое ж тычыцца і экспанатаў з былых збораў музея ВВАК, фотаздымкі якіх пададзены Віцебскім абласным краязнаўчым музеям. У мультымедыйным рэсурсе змешчана інфармацыя і пра асобнікі выданняў з фондаў НББ, якія раней належалі да кнігазбораў камісіі (са штампамі ВВАК, паметамі, дарчымі надпісамі і г. д.), а таксама з аўтографамі яе супрацоўнікаў. Напрыклад, адно з такіх выданняў – экзэмпляр “Полоцко-Витебской старины” (вып. 2) – з аўтографам А. Сапунова.

З канца 2020 г. Нацыянальная бібліятэка Беларусі пачала рэалізацыю навукова-даследчай работы “Беларуская бібліяграфія ў асобах”. Прадметам даследавання выступаюць асобы, якія займаліся складаннем бібліяграфічнай прадукцыі, арганізацыяй бібліяграфічнай дзейнасці, яе тэхналагічным і метадычным суправаджэннем, тэарэтычнымі пытаннямі бібліяграфіі, а таксама ўдзельнічалі ў адукацыйным працэсе. Храналагічныя рамкі даследавання – без абмежаванняў (прыкладна з XV ст. і да сёння). Практычным вынікам праекта павінна стаць друкаванае даведчанае выданне. Сярод персон – як асобы, што былі звязаны з бібліяграфіяй непасрэдна, працавалі ў бібліятэках, так і прадстаўнікі іншых напрамкаў і сфер дзейнасці (выдаўцы, навукоўцы, педагогі, урачы, літаратары, грамадскія, палітычныя, рэлігійныя дзеячы, краязнаўцы, архівісты і інш.).

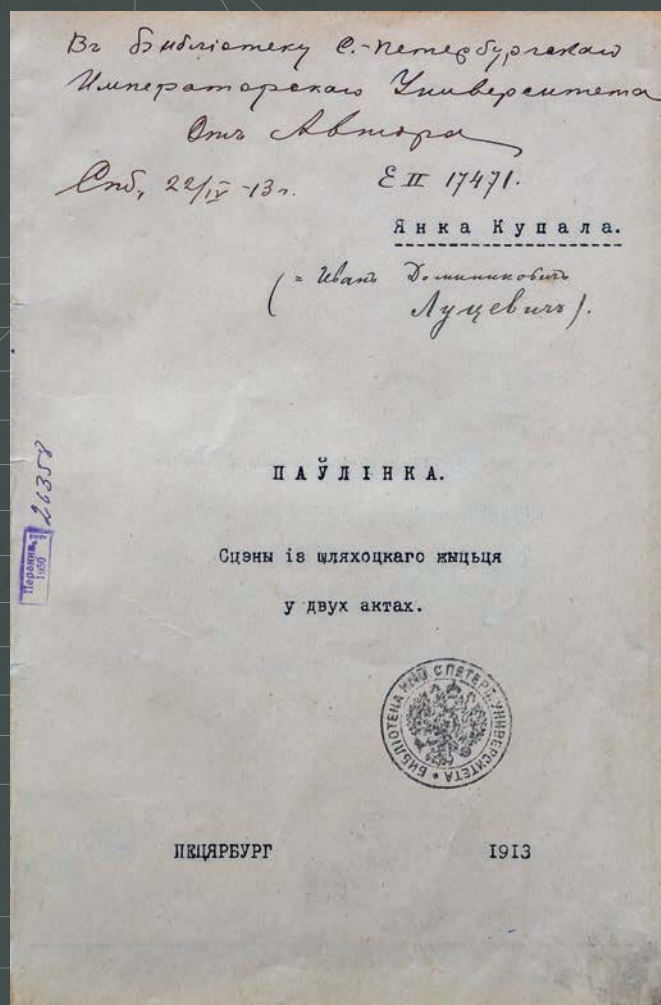
У гэтым рэсурсе А. Сапуноў, чья дзейнасць была шматграннай і шматаспектнай, паўстане перад намі і як бібліёграф. Яго грунтоўныя гісторыка-краязнаўчыя працы “Летопись г. Витебска” (1882), “Витебская старина” (1883–1888), “Полоцкий Софийский собор” (1888), “Двин-

І МУДРАСЦІ, І ВЕДАЎ ХРАМ

ДА 100-ГОДДЗЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Янка Купала ў 1904 г.

Дарчы надпіс
Янкі Купалы.

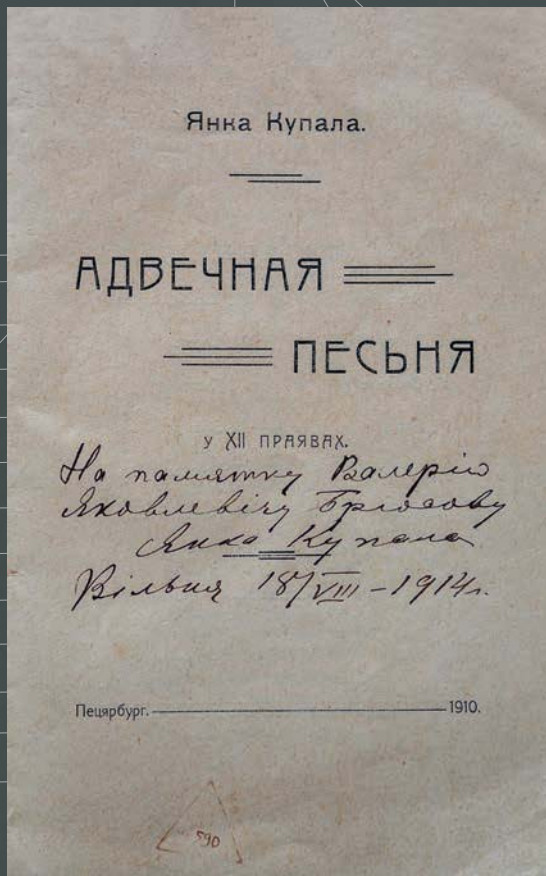
Дом паэта ў Мінску
на вуліцы
Кастрычніцкай, 40.

З фондаў Дзяржаўнага
літаратурнага музея
Янкі Купалы.

І МУДРАСЦІ, І ВЕДАЎ ХРАМ

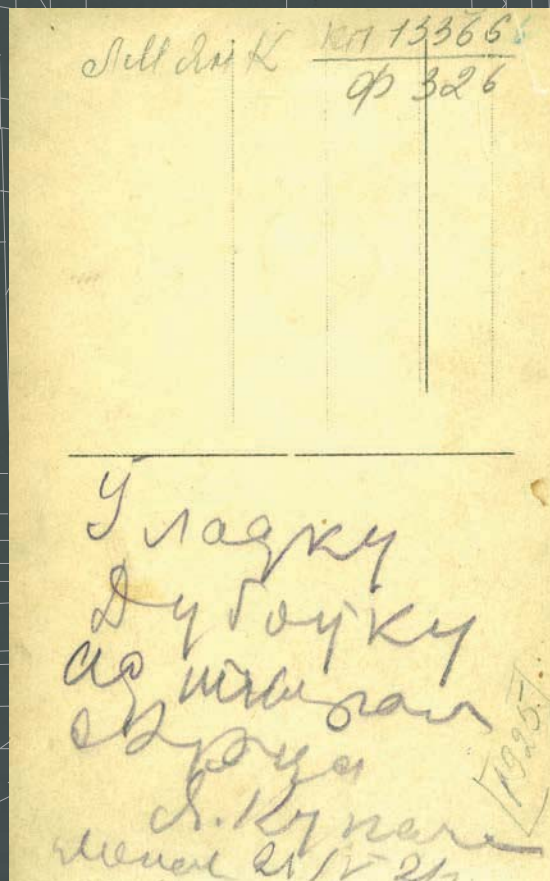
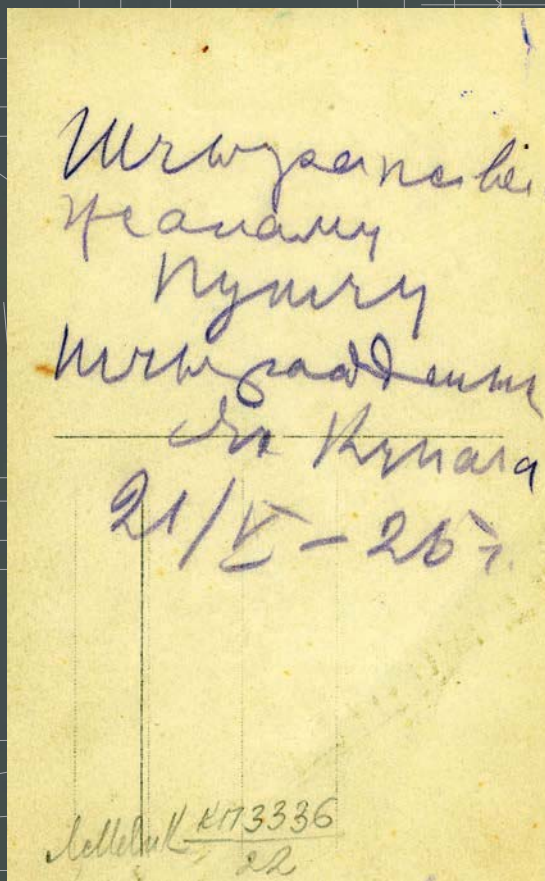
ДА 100-ГОДДЗЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Янка Купала
ў 1940 г.

Дарчыя надпісы
Янкі Купалы
В. Брусаву,
Я. Пушчу,
У. Дубоўку.

З фондаў
Дзяржаўнага
літаратурнага
музея Янкі Купалы.

ские, или Борисовы камни” (1890), “Архив Полоцкой духовной консистории” (1898), “Река Западная Двина: историко-географический обзор” (1893) заснаваны на багатай крыніцазнаўчай базе, бібліяграфічныя звесткі пра якую змешчаны ў падрадкавых заўвагах, тэкстах ці дадатках. Вучоны з’яўляецца аўтарам працы “Белорусская библиография вообще и Витебской Белоруссии в частности” (ч. 1; 1913), якая засталася неапублікаванай [8]. Рукапіс захоўваецца ў Віцебскім абласным краязнаўчым музеі, у 2021 г. дэманстравалася ў Музеі кнігі НББ на юбілейнай выставе, прысвечанай славу таму навукоўцу.

Спіс літаратуры

1. “**Руплівец беларускай даўніны**”: да 170-годдзя з дня нараджэння Аляксея Сапунова і 100-годдзя Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі [Электронны рэсурс] // Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2021. – Рэжым доступу: <https://www.nlb.by/by/events/376188>.

2. **Захарав, Т. М.** Кнігазбор А. П. Сапунова ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі / Т. М. Захарав // Матэрыялы XVII Міжнар. кнігазнаўчых чытанняў, Мінск, 22–23 крас. 2021 г. / [рэдкал.: Р. С. Матульскі (старшыня) і інш.]. – Мінск, 2021. – С. 250–254.

3. **Градоўкіна, І. У.** Віртуальныя праекты Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (да Года малой радзімы) / І. У. Градоўкіна // Культура Беларусі: рэаліі савременности : VIII Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. Году малой родины в Респ. Беларусь (Мінск, 10 окт. 2019 г.) : сб. науч. статей / [редкол.: А. А. Корбут (пред.) и др.]. – Мінск, 2019. – С. 147–154.

4. **Кузьмініч, Т.** Лакальныя электронныя калекцыі як сродак стварэння крыніцазнаўчай базы гістарычных і краязнаўчых даследаванняў (на прыкладзе Памятных кніжак беларускіх губерняў) / Т. Кузьмініч, В. Саітава // Бібліятэчны свет. – 2012. – № 5. – С. 19–20.

5. **Памятные книжки Витебской губернии (1861–1914)** [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларусі ; сост.: И. В. Грядовкина, В. П. Лапо ; под науч. ред. Т. В. Кузьминич. – Мінск : НББ, 2011. – 1 электрон. оптический диск (DVD-ROM).

6. **Отчет о деятельности Витебской ученой архивной комиссии за первый год ее существования** : с 31 мая 1909 г. по 31 августа 1910 г. – [Витебск : б. и., 1910]. – 12 с.

7. **Деятельность Витебской ученой архивной комиссии (1909–1919)**: документы и материалы [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларусі [и др.] ; авт.-сост.: Т. В. Кузьминич [и др.]. – Мінск : НББ, 2017. – 1 электрон. оптический диск (DVD-R).

8. **Сапунов, А. П.** Беларуская бібліяграфія ўвогуле і Витебской Беларусі ў частнасці. Вып. 1 / А. П. Сапунов. – [Витебск, 1913]. – Рукопісь.